

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

อาชีพทำนา เป็นอาชีพหลักของเกษตรกรชุมชนบ้านเขว้า มาตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านเขว้า อพยพมาจาก บ้านข่า อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาในสมัยนั้น ดังนั้นจึงรับวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเข้ามาจากถิ่นฐานเดิม ด้านการเกษตรเกษตรกรผลิตข้าวโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก พันธุ์ข้าวที่ปลูกจึงเป็นข้าวเจ้าเนื่องจากบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก ปัจจุบันรูปแบบการผลิตข้าว เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม เกษตรกรเน้นผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันด้วยสภาพแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้การทำน่าน้ำฝนของเกษตรกรในชุมชน ต้องปรับรูปแบบไปเพื่อคงไว้ซึ่งอาชีพหลัก จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการฟื้นฟูการทำน่าน้ำฝนโดยลดปัจจัยการผลิตจากภายนอก ในชุมชนบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ” พบว่า ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ พื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกข้าวเป็นหลัก เกษตรกรทำนาโดยการอาศัยน้ำฝน แต่ด้วยสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป การทำน่าน้ำฝนจึงต้องมีการปรับรูปแบบไปเพื่อคงไว้ซึ่งการผลิตข้าว เกษตรกรใช้วิธีการเก็บเกี่ยว น้ำฝนเพื่อการเกษตร โดยการขุดสระน้ำเพื่อรองรับน้ำฝนไว้ใช้ตลอดฤดูกาลผลิตข้าว หรือรวมไปถึงการมีแหล่งน้ำสาธารณะประเภทลำห้วยและคลองน้ำต่างๆ ที่สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้ เช่น ลำห้วยคลองไผ่งาม ลำห้วยกุดเบน ลำห้วยกุดไชนูน และลำห้วยซึลอง ซึ่งเป็นลำห้วยสาขาแม่น้ำชี

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่าง 50 ตัวอย่าง พบว่า กลุ่มเกษตรกรมี 2 ลักษณะ คือ กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ปลูกข้าวและกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ปลูกข้าวและอาชีพอื่น ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีความเหมือนและต่างกันในกระบวนการผลิตข้าวที่วิเคราะห์ได้ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ปลูกข้าว ทั้งหมด 18 ครัวเรือน มีพื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 13 ไร่ต่อครัวเรือน แรงงานภาคเกษตรส่วนใหญ่มาจากการจ้างแรงงาน (ร้อยละ 66.7) พันธุ์ข้าวที่ปลูกคือพันธุ์เหลืองประทิว และขาวดอกมะลิ 105 ทำนาแบบนาหว่าน (ร้อยละ 61.1) มีเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตรเป็นของตนเอง เช่น รถไถนาเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เครื่องตัดหญ้า เป็นต้น มีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวเอง (ร้อยละ 88.9) จัดการกับตอซังข้าวโดยการไถกลบตอซังข้าว (ร้อยละ 55.6) การจัดการดินใช้ปุ๋ยเคมีในการจัดการ (ร้อยละ 55.6) จัดการวัชพืชในนาข้าวด้วยวิธีกล คือ การ

ตัด ถอน และถาง (ร้อยละ 77.8) มีการจัดการศัตรูข้าวโดยใช้สารเคมี (ร้อยละ 33.4) แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำเกษตรมาจาก น้ำฝนและแหล่งน้ำสาธารณะ (ร้อยละ 72.2) เก็บเกี่ยวผลผลิตโดยการใช้อุปกรณ์เกี่ยวเครื่องนวด (ร้อยละ 56) มีรูปแบบการผลิตข้าวเป็นแบบเกษตรผสมผสาน โดยมีข้าวเป็นพืชหลัก (ร้อยละ 38.9) ต้นทุนในการผลิตข้าวเฉลี่ย 2,167 บาทต่อไร่ ผลผลิตข้าวเฉลี่ย 430 กิโลกรัมต่อไร่ ด้านแหล่งความรู้ด้านการทำนาได้ความรู้จากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษ (ร้อยละ 50) และความรู้ที่เกษตรกรกลุ่มนี้อยากได้รับคือความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยสารกำจัดศัตรูพืช และแนวทางการลดต้นทุนการผลิตข้าว (ร้อยละ 38.9)

กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ปลูกข้าวและอาชีพอื่น จำนวน 32 ครัวเรือน มีพื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 5 ไร่ต่อครัวเรือน แรงงานภาคเกษตรมาจากการจ้างแรงงาน (ร้อยละ 62.5) พันธุ์ข้าวที่ปลูกคือพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 เหลืองประทิวและนางสะแก ทำนาแบบนาหว่าน (ร้อยละ 65.6) มีเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตรเป็นของตนเองน้อยหรือบางครัวเรือนไม่มีเลย จึงอาศัยการจ้างเป็นหลัก คัดเลือกพันธุ์ข้าวเอง (ร้อยละ 84.4) จัดการกับต่อช่วงข้าวโดยการไถกลบต่อช่วงข้าว (ร้อยละ 75) การจัดการดินใช้ปุ๋ยเคมีในการจัดการ (ร้อยละ 50) จัดการวัชพืชในนาข้าวด้วยวิธีกล คือ การตัด ถอน และถาง (ร้อยละ 81.3) มีการจัดการศัตรูข้าวโดยใช้สารเคมี (ร้อยละ 40.6) แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำเกษตรมาจาก น้ำฝนและแหล่งน้ำสาธารณะ (ร้อยละ 62.5) เก็บเกี่ยวผลผลิตโดยการใช้คนเกี่ยวเครื่องนวด (ร้อยละ 53) มีรูปแบบการผลิตข้าวเป็นแบบปลูกข้าวฤดูเดียว (ร้อยละ 75.4) มีต้นทุนในการผลิตข้าวเฉลี่ย 2,010 บาทต่อไร่ ผลผลิตข้าวเฉลี่ย 425 กิโลกรัมต่อไร่ ด้านแหล่งความรู้ด้านการทำนาได้ความรู้จากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษ (ร้อยละ 59.4) และเกษตรกรในกลุ่มนี้ไม่ให้ความสำคัญของความรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าว (ร้อยละ 59.4)

ประเด็นหลักที่ทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกันคือ เครื่องมือที่ใช้ทางการเกษตร กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ปลูกข้าว มีเครื่องมือเครื่องใช้เป็นของตนเอง พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกเน้นพันธุ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาดให้ผลผลิตดี มีรูปแบบการผลิตข้าวแบบผสมผสาน โดยมีข้าวเป็นพืชหลัก สนใจรับความรู้ด้านการทำปุ๋ย ทำฮอร์โมนเพิ่มผลผลิตและแนวทางการลดต้นทุนในการผลิตข้าว ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ปลูกข้าวและอาชีพอื่น มีเครื่องมือทางด้านเกษตรน้อยหรือบางครัวเรือนไม่มีเครื่องมือทางการเกษตร เช่น รถไถนาเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เครื่องตัดหญ้า เป็นของตนเอง พันธุ์ข้าวที่ปลูกเน้นเพื่อการบริโภค เลือกปลูกข้าวฤดูเดียว และไม่สนใจฝึกอบรมหรือรับความรู้ด้านเกษตรหรือเกี่ยวกับการผลิตข้าว เนื่องจาก เกษตรกรกลุ่มนี้ปลูกข้าวเพื่อเน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตรที่สร้างรายได้มากกว่า พื้นที่ทำการเกษตรมีไม่มาก เกษตรกรเองจึงลดความสำคัญในด้านนี้ไป

จากผลการศึกษาดังกล่าว สามารถวิเคราะห์ถึงรูปแบบการผลิตข้าวที่เป็นแนวทางในการลดปัจจัยการผลิตข้าวในนาข้าว การปรับตัว ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูการทำนาข้าวได้ ดังนี้

1. ด้านการลดปัจจัยการผลิต พบว่า เกษตรกรมีรูปแบบการทำนาที่ลดปัจจัยการผลิต ตามขั้นตอนการผลิตข้าวในด้านต่างๆ ที่สามารถลดปัจจัยจากภายนอกได้ ดังนี้

1.1 ด้านรูปแบบการผลิตข้าว การผลิตข้าวที่พบมีด้วยกัน 4 รูปแบบ แต่สำหรับรูปแบบที่ช่วยให้แนวทางในการผลิตข้าวในชุมชนดำเนินต่อไปได้อย่างเกื้อกูลกันคือ การทำเกษตรแบบผสมผสานโดยมีข้าวเป็นพืชหลัก การทำการเกษตรในรูปแบบดังกล่าว เกิดการพึ่งพิงในฟาร์ม เช่น ปลูกปุ๋ยจากมูลสัตว์ หรือเศษใบไม้ ผลไม้จากไม้ผลในพื้นที่มาผลิตปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้ในฟาร์ม ซึ่งการทำเกษตรในรูปแบบดังกล่าวสามารถลดปัจจัยการผลิตได้ โดยเฉพาะด้านค่าปุ๋ยเคมีที่สามารถลดลงได้ 300-500 บาทต่อไร่ นอกจากนี้ยังพบว่า การที่เกษตรกรเลือกผลิตข้าวตามรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งนั้นปัจจัยหลักมาจากแหล่งน้ำ ซึ่งการเลือกรูปแบบนี้ขึ้นอยู่กับแหล่งน้ำที่เกษตรกรมีในพื้นที่ ทั้งที่เป็นการเก็บเกี่ยวน้ำไว้ใช้เอง เช่น การขุดสระน้ำขนาดเล็กไว้สำหรับกักเก็บน้ำฝนไว้ใช้ในช่วงหน้าแล้งหรือการผันน้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เป็นต้น

1.2 ด้านการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการลดปัจจัยการผลิต คือ เกษตรกรสามารถลดปัจจัยการผลิตได้โดยการผลิตปุ๋ยแห้ง จากเศษหญ้าหรือใบไม้แห้ง มูลสัตว์ ทำปุ๋ยน้ำชีวภาพจากเศษผักผลไม้ที่มีในท้องถิ่น เพื่อนำไปใช้ในนาข้าว ผลิตสารกำจัดแมลงศัตรูข้าวจากพืชสมุนไพร เช่น ใบหรือผลสะเดา ส่งผลให้เกษตรกรไม่ต้องใช้สารเคมีป้องกันกำจัดแมลงศัตรูข้าว ซึ่งเกษตรกรสามารถลดต้นทุนในการผลิตข้าวลงได้ โดยพึ่งพิงวัสดุเหลือใช้ในพื้นที่ท้องถิ่น และถือเป็นการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการลดต้นทุนการผลิต สามารถลดต้นทุนในการซื้อสารเคมีในการฉีดพ่นได้ ประมาณ 500-700 บาทต่อไร่

1.3 ด้านเมล็ดพันธุ์ เกษตรกรใช้วิธีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวเอง และนำไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนเกษตรกรทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งลดรายจ่ายด้านเมล็ดพันธุ์ถึง 5 รอบการผลิต เกษตรกรลดต้นทุนในการผลิตด้านเมล็ดพันธุ์ในการปลูกข้าวแบบนาดำ 175 บาทต่อไร่ แบบนาหว่านลดลงได้ 375 บาทต่อไร่ นอกจากนี้ยังพบว่า ที่เกษตรกรยังสามารถใช้วิธีนี้ได้เนื่องจากเกษตรกรเองมีพันธุ์ข้าวเฉพาะถิ่นที่ปลูกไว้บริโภคเองในครัวเรือน และความสัมพันธ์ของเกษตรกรยังเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน

2. ด้านการปรับตัวของเกษตรกรรายย่อย สรุปได้ว่า การปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยสามารถจำแนกออกเป็นสองด้านคือ การปรับตัวด้านการผลิตข้าวและการปรับตัวด้านการประกอบอาชีพเสริม โดยการปรับตัวด้านการผลิตข้าวเกษตรกรรายย่อยปรับตัวตามกระบวนการผลิตข้าว

โดยเกษตรกรเน้น ปรับไปตามสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยอิงรูปแบบที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ในพื้นที่ของตนเพื่อคงความอยู่รอดในการประกอบอาชีพทำนา การปรับตัวอีกด้านคือเรื่องของอาชีพเสริมเกษตรกรหันมาประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน โดยอาชีพที่พบ คือ อาชีพทอผ้าไหม รับจ้าง ค้าขาย เลี้ยงสุกร และอาชีพจักสาน ซึ่งการประกอบอาชีพเสริมเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว หรือสำหรับเกษตรกรบางรายถือเป็นรายได้หลักของครอบครัว เพื่อเป็นการสร้างทุนไว้สำหรับการผลิตข้าวในแต่ละรอบปีการผลิต โดยถึงแม้ว่าเกษตรกรจะมีอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ดีแต่เกษตรกรยังคงไว้ซึ่งอาชีพหลักคือการทำนา ซึ่งการปรับตัวทั้งสองด้านของเกษตรกรส่งผลให้เกษตรกรยังสามารถประกอบอาชีพทำนาได้จนกระทั่งทุกวันนี้

3. การศึกษาโอกาสการถ่ายทอดองค์ความรู้การฟื้นฟูการทำนา พบว่า ในพื้นที่ศึกษา การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทำนาของเกษตรกรส่วนใหญ่ ไม่ได้มีแบบแผนการถ่ายทอดแบบเป็นขั้นเป็นตอน แต่อาศัยรูปแบบการถ่ายทอดที่แฝงไว้กับการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน หรือวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยพบว่า รูปแบบการถ่ายทอดที่พบคือ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การถ่ายทอดจากเกษตรกรด้วยกันเอง การถ่ายทอดจากการเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรมชุมชน การถ่ายทอดจากหน่วยงานของภาครัฐ การถ่ายทอดจากหน่วยงานภาคเอกชน ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผ่านจากสื่อต่างๆ เข้ามาถึงตัวผู้รับการถ่ายทอดเอง และการเรียนรู้ด้วยตัวของเกษตรกร

แนวทางในการลดปัจจัยการผลิตข้าวในนาข้าว การปรับตัว ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูการทำนาข้าวได้นั้น เกษตรกรเองต้องมีแนวทางในการลดปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วย การปรับรูปแบบการผลิต การใช้เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น ตลอดจนการดูแลสุขภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าว ซึ่งจากการศึกษายังพบว่า ในพื้นที่ เกษตรกรที่ทำนาแบบลดปัจจัยการผลิต ด้วยวิธีที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สามารถลดต้นทุนในการผลิตลงได้ดังนี้ การทำนาแบบนาดำ จากต้นทุนการทำนาปกติ 3,215 บาทต่อไร่ เมื่อทำนาแบบลดต้นทุนการผลิต ต้นทุนในการผลิตคงเหลือ 2,425 บาทต่อไร่ สามารถลดต้นทุนลงได้ 790 บาทต่อไร่ ด้านการทำนาแบบนาหว่าน ต้นทุนทำนาแบบปกติ 2,585 บาทต่อไร่ เมื่อทำนาแบบลดต้นทุนการผลิต ต้นทุนในการผลิตคงเหลือ 2,425 บาทต่อไร่ และสามารถลดต้นทุนการผลิตข้าวได้ถึง 1,110 บาทต่อไร่ ดังนั้นการทำนาแบบลดปัจจัยการผลิตจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรในพื้นที่หันมาให้ความสนใจมากขึ้น และด้วยพื้นที่ทำกินของเกษตรกรส่วนใหญ่มีขนาดเล็กถึงกลาง สาเหตุมาจากพื้นที่มีจำนวนเท่าเดิมแต่ประชากรเพิ่มขึ้น ส่งผลให้รูปแบบการผลิตจึงเปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อบริโภคและจำหน่าย เป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ดังนั้นการประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้จึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรให้ความสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการหารายได้มาสนับสนุนครอบครัว และยังคงไว้ซึ่งอาชีพทำนาต่อไป ดังนั้นเมื่อ

เกษตรกรเน้นทำนาเพื่อบริโภค จึงต้องหาแนวทางเพื่อลดปัจจัยการผลิตให้ได้ เพราะไม่สามารถสร้างรายได้จากผลผลิตขึ้นมาทดแทนได้เหมือนในอดีต

5.2 อภิปรายผล

การศึกษาการฟื้นฟูการทำน่าน้ำฝน โดยลดปัจจัยการผลิตจากภายนอก ในชุมชนบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ในครั้งนี้ผู้ศึกษา อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

การวิเคราะห์รูปแบบการทำนาที่ลดปัจจัยการผลิต พบว่า ในพื้นที่ศึกษา รูปแบบในการลดปัจจัยการผลิตข้าวของเกษตรกรนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ที่เกษตรกรได้รับ เช่น จากเพื่อนเกษตรกรด้วยกันเอง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมของรัฐ สื่อต่างๆ ซึ่งความรู้ที่เกษตรกรได้รับนี้ส่งผลกับการนำไปใช้ และเกิดแนวคิดสร้างนวัตกรรมในการลดต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกร รวมไปถึงสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบันที่เป็นปัจจัยหลักให้เกษตรกรต้องหันกลับมาพึ่งพิงปัจจัยที่มีอยู่ในชุมชน นำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน และสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้ในการหาแนวทางลดปัจจัยการผลิต โดยสรุปได้ว่ารูปแบบที่นำมาเป็นปัจจัยหลักในการลดปัจจัยการผลิตจากภายนอกนั้น แบ่งอยู่ในกระบวนการผลิตข้าวของเกษตรกร ตั้งแต่ การคัดพันธุ์ข้าว การบำรุงดิน การปลูก การดูแลรักษา ขั้นตอนดังกล่าวมีรูปแบบการลดปัจจัยการผลิตจากภายนอกดังนี้ 1. การคัดพันธุ์ข้าว เกษตรกรคัดพันธุ์ข้าวเอง และนำไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนเกษตรกร 2. การบำรุงดิน เกษตรกรใช้การไถกลบตอซังในช่วงหน้าแล้งแทนการเผา โดยก่อนไถเกษตรกรจะนำมูลสัตว์หรือปุ๋ยแห้งที่ทำไว้ใส่ลงในนาข้าว 3. การปลูก เกษตรกรหันมาใช้วิธีการทำนาแบบนาหว่านแทนการทำนาแบบนาดำ เพราะการทำนาแบบนาหว่านช่วยลดปัญหาในด้านแรงงานที่ขาดแคลนหรือมีค่าแรงสูง 4. การดูแลรักษา วิธีการดูแลรักษามีตั้งแต่การให้ปุ๋ยเพื่อบำรุงดิน การดูแลกำจัดแมลงศัตรูข้าว เกษตรกรใช้วิธีการให้ปุ๋ยแบบใช้เฉพาะในเวลาที่เหมาะสม เลือกใส่ให้เหมาะสมกับเวลา และยังใช้น้ำหมักชีวภาพปุ๋ยแห้ง และฮอร์โมนที่ผลิตขึ้นเอง เช่น ฮอร์โมนจากผลไม้ และฮอร์โมนจากไข่ ด้านการกำจัดแมลงศัตรูข้าว หอยเชอรี่ ใช้วิธีเก็บทูลหมักทำเป็นน้ำหมักชีวภาพ การกำจัดแมลงอื่นๆ ใช้การทำน้ำหมักชีวภาพจากใบหรือผลสะเดา ไปฉีดพ่นไล่แมลงศัตรูข้าว ซึ่งวิธีที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการลดปัจจัยการผลิตจากภายนอก เกษตรกรไม่ต้องซื้อสารเคมีมาใช้ในการฉีดพ่นในนาข้าว

จากแนวทางการลดปัจจัยการผลิตที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบว่า การบำรุงดินเป็นอีกหนึ่งปัจจัยหลักที่สามารถลดปัจจัยการผลิตได้ ซึ่งแนวทางการฟื้นฟูดินที่พบในพื้นที่ คือการไถกลบตอซังข้าว ไถกลบเศษพืชหลังฤดูการเก็บเกี่ยว และการนำมูลสัตว์และปุ๋ยแห้งใส่ในนาข้าว วิธีการดังกล่าวสามารถบำรุงดินให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นได้ และลดการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าว นอกจากนี้ในพื้นที่ศึกษายังพบว่าเหตุผลที่เกษตรกรยังปลูกข้าวพันธุ์ท้องถิ่นอยู่ เนื่องจากค่านิยมในการบริโภคของ

เกษตรกรเอง ที่ชินกับรสชาติและรูปแบบการปลูกการดูแลรักษา เกษตรจึงไม่ละทิ้งพันธุ์ข้าวไป โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีอายุช่วง 60 ปีขึ้นไป ที่ให้ความสำคัญกับข้าวพันธุ์ที่เคยบริโภคมา เช่น ข้าวพันธุ์นางสะแก และเหลืองประทิว เป็นต้น อีกทั้งการผลิตข้าวปัจจุบันเป็นการผลิตเพื่อบริโภค และด้วยพื้นที่มีขนาดเล็กและเป็นพื้นที่ของตน เมื่อเกษตรกรผลิตเองบริโภคเองจึงปลูกข้าวพันธุ์ที่นิยมบริโภค นี่จึงเป็นสาเหตุที่เกษตรกรยังคงทำนาอยู่ ด้านรายได้ของครอบครัวจึงประกอบอาชีพเสริม สร้างงานที่หลากหลายขึ้นเพื่อหารายได้ให้กับครัวเรือน

แนวทางในการลดปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชนด้วยวิธีที่กล่าวมาข้างต้น เกษตรกรได้ให้ความสนใจมากขึ้นเพราะทำง่ายและไม่ต้องลงทุนมาก วิธีการดังกล่าวสอดคล้องกับสันติ (2550) ที่กล่าวว่า พบว่าในการทำนาอินทรีย์ธรรมชาติในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำนาซึ่งเป็นตัวอย่างของการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาสากล และงานวิจัยของ ผ่องพรรณ และคณะ (2544) ที่กล่าวถึงการนำวิทยาการพื้นบ้านสู่วิทยาการแผนใหม่ในการทำนาที่ว่า องค์ความรู้ที่ผสมผสานวิทยาการพื้นบ้านและวิทยาการแผนใหม่ในการทำนาจะเป็นเทคโนโลยีเชิงปฏิบัติการที่สะท้อนศักยภาพในการปรับตัวของชาวนาในระบบการเกษตรที่ปลูกข้าวเป็นหลัก และวิธีการผลิตข้าวเพื่อลดต้นทุนจากปัจจัยการผลิตจากภายนอกยัง ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มี ซึ่ง วิมล (2544) กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการเลือกสรรและการใช้ที่ดิน การสังเกต การเลือกสรรการใช้น้ำ การสังเกตดินฟ้าอากาศ การเลือกสรรและใช้พันธุ์ข้าว การเลือกสรรและการใช้การผลิต การเลือกสรรและการใช้แรงงาน เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นพลังในการผลิตข้าวในชุมชน นอกจากนี้วิธีการดังกล่าวยังใกล้เคียงกับแนวทางของสถาบันสร้างเสริมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง กรมส่งเสริมการเกษตร (2550) ที่ทำโครงการส่งเสริมและขยายผลการลดต้นทุนการผลิตข้าว ที่ให้ข้อสรุปแนวทางการลดต้นทุนการผลิตข้าวใน 4 ประเด็นคือ 1. การจัดการเมล็ดพันธุ์ โดยการใช้เมล็ดพันธุ์ที่ดี ในอัตราที่เหมาะสม 2. การปรับปรุงบำรุงดิน โดยการไม่เผาตอซัง ปลูกถั่วเขียวและหมักฟางเพื่อเป็นอินทรีย์วัตถุในดิน 3. การบริหารศัตรูพืชอย่างถูกวิธี และ 4. การใช้ปุ๋ยตามการวิเคราะห์ดิน ซึ่งเป็น 4 แนวทางที่สามารถลดต้นทุนการผลิตข้าวได้

การศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยด้านการผลิตข้าว เกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ศึกษา มีรูปแบบการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและคงไว้ซึ่งการมีที่ดินในการทำกินต่อไป โดยการปรับตัวในด้านรูปแบบการผลิตข้าว ที่ปรับให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน ปรับวิถีชีวิตของตนให้สอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้น ในพื้นที่ศึกษาได้พบรูปแบบการปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยสองแบบคือ การปรับตัวด้านการผลิตข้าว และการปรับตัวด้านอาชีพ โดยการปรับตัวด้านรูปแบบการผลิตข้าว นั้น เกษตรกรได้เริ่มปรับตัวตั้งแต่ระยะเวลาของการผลิต

ข้าวที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามช่วงฤดูกาล กล่าวคือ เกษตรกรต้องปลูกข้าวก่อนหรือหลังเวลาปลูกจริงเพื่อลดความเสี่ยงที่ต้องเจอภาวะฝนทิ้งช่วงในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม และภาวะอุทกภัยในช่วงเดือนกันยายน การขุดสระน้ำเพื่อใช้ในเวลาฝนทิ้งช่วงและใช้สำหรับระบายน้ำออกจากนาเวลาน้ำในนามีปริมาณมาก ด้านการปลูกข้าวจากอดีตที่ทำนาแบบนาดำได้มีการหันมาทำนาแบบนาหว่านมากขึ้น เพื่อลดปัญหาด้านแรงงานที่ขาดแคลนและมีราคาจ้างที่สูง การเก็บเกี่ยวใช้รถเกี่ยวมากขึ้นเนื่องจากสามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้ง่ายและสะดวกในการเก็บเกี่ยว นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องปรับตัวด้านการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมอีกด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพในปัจจุบัน โดยการฟื้นฟูสภาพดินให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น โดยการบำรุงด้วยวิธีการต่างๆ เมื่อสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์เกษตรกรเองก็สามารถจัดการดินได้ง่ายขึ้น เป็นต้น

จากการปรับตัวในด้านการผลิตข้าวที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังพบว่ามีอีกรูปแบบการปรับตัวหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน กล่าวคือ การรับจ้างหรือการจ้างแรงงานในการผลิตข้าว เช่น การเหมาจ่ายค่าแรงในการหว่าน การไถ การตัดหญ้า การฉีดสารเคมีหรือฉีดฮอร์โมนต่างๆ ตลอดจนการจ้างเหมาในการเก็บเกี่ยวจนการนำขึ้นยุ้งฉาง ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้เกษตรกรเองมองว่าเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่ยังสามารถคงไว้ซึ่งผืนนาดีกว่าปล่อยให้รกร้าง นอกจากนี้ยังมีอีกหนึ่งรูปแบบที่พบเห็นในพื้นที่คือการทำนาแบ่งข้าวหรือการจ่ายค่าเช่านาเป็นผลผลิตข้าว สำหรับเกษตรกรที่มีญาติหรือคนรู้จักที่มีแรงงานในการผลิตข้าว มักเลือกใช้วิธีการทำนาแบ่งข้าว การแบ่งข้าวขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างสองฝ่าย ด้านการปรับตัวด้านอาชีพ เกษตรกรหันไปประกอบอาชีพเสริมเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายลงทุนผลิตข้าว โดยอาชีพเสริมดังกล่าวเกษตรกรเลือกตามความสามารถของเกษตรกรเอง นอกจากนี้เกษตรกรเองยังต้องปรับตัวทางด้านอาชีพให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันด้วย

การปรับตัวด้านรูปแบบการผลิตข้าวที่กล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับการปรับตัวด้านอาชีพของเกษตรกร เนื่องจากมีรายได้ในอาชีพเสริมเพียงพอต่อการลงทุนในการผลิตข้าว เกษตรกรเลือกวิธีการจ้างแรงงานในการผลิตมากขึ้น เพื่อคงไว้ซึ่งที่ดินทำกิน และการยังมีข้าวกินโดยไม่ต้องซื้อ เพราะปัจจุบันข้าวมีราคาสูง เกษตรกรจึงเลือกปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความรุดและคงอยู่ในอาชีพทำนา การปรับตัวดังกล่าวสอดคล้องกับ มณีมัย (2546) ที่กล่าวว่า ครอบครัวชาวนาได้มีการปรับตัวโดยการแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้มีความหลากหลายและขยายไปสู่กิจกรรมนอกการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพแรงงาน แต่ครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่มิได้ละทิ้งการเกษตร ยังคงมีการทำนาปลูกข้าวและการรักษาที่ดินเพื่อการเกษตรไว้ โดยดำรงบทบาทของครอบครัวไว้ในฐานะเป็นหน่วยในการผลิตตลอดจนการจัดสรรแรงงานและทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของสมาชิกทุกคนในครอบครัว ซึ่งใกล้เคียงกับ บัวพันธ์ (2546) ที่กล่าวว่า ถึงแม้ว่าที่ดินที่ถือครองของครัวเรือนมีขนาด

เล็กน้อย แต่ครัวเรือนได้หันไปสร้างทรัพยากรวัตถุดิบอันลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ปรับการจัดการแรงงานของครัวเรือน สร้างทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่และใช้ทรัพยากรเหล่านี้สร้างความหลากหลายของยุทธวิธีในการยังชีพ และทำให้ครัวเรือนสามารถดำรงอยู่ต่อไป และหากมองในอีกมุมหนึ่งถ้าหากการปรับตัวด้านการผลิตข้าวในรูปแบบนี้เรื่อยไป สมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรเองขาดการสานต่อการทำงานแล้ว อาจต้องเจอภาวะที่ไม่มีคนทำนาเกิดขึ้นในอนาคต สอดคล้องกับ งามพิศ (2545) ที่กล่าวว่า ในอดีตวัฒนธรรมข้าวมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ และนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 วัฒนธรรมข้าวเริ่มมีระบบเศรษฐกิจแบบการค้า สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างมากคือ พิธีกรรมต่างๆ ลดลงอย่างมาก มีการใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำงานเป็นหลักและพบว่าชาวนาส่วนหนึ่งปรับตัวโดยเลิกอาชีพการทำนา และงามพิศ (2545) ได้วิเคราะห์ต่อไปว่าอีก 30-40 ปีข้างหน้าวัฒนธรรมข้าวจะสิ้นสุดลง เนื่องจากไม่มีผู้ใดสืบทอดวัฒนธรรมข้าวอีกต่อไป

การศึกษาโอกาสในการถ่ายทอดและฟื้นฟูการทำงานน้ำฝนในพื้นที่ศึกษา พบว่า หากมองโอกาสในการถ่ายทอดองค์ความรู้และการฟื้นฟูการทำงานที่เป็นระเบียบแบบแผนแล้วในพื้นที่ศึกษา ยังไม่พบรูปแบบดังกล่าว พบเพียงแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่แอบแฝงมากับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเท่านั้น ซึ่ง รูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวผ่านมาในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชนเกิดการสั่งสมและเรียนรู้ ผ่านประสบการณ์ของตัวเอง ส่งผ่านรุ่นสู่รุ่น จากความใกล้ชิดในครัวเรือน ส่งผ่านญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านใกล้เคียง เกิดการถ่ายทอดไปในตัว จากการสนทนาพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนในปัจจุบันเองมีสื่อต่างๆ ที่มีให้เห็นมากขึ้นจึงทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ในเรื่องการทำงานไปด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า การเข้ามาของภาครัฐเป็นอีกหนึ่งบทบาทที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรให้กับเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นแนวทางการลดต้นทุนการผลิต หรือนวัตกรรมต่างๆ ที่เข้ามาแนะนำ จึงทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ในด้านต่างๆ มากขึ้น

สิ่งที่ทำทายเป็นที่ผ่านมาก็คือที่ผ่านมากคนชนบทในพื้นที่ที่มีรูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วจะหาอย่างไรที่ทำให้ จุดแข็งของเกษตรกร ที่ดินที่ยังคงมีอยู่ และความต้องการบริโภคพันธุ์ข้าวท้องถิ่น ซึ่งยังคงอยู่กับชาวบ้านเขมาได้

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอข้อคิดเห็นบางประการ อันจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการให้ความรู้ คำแนะนำแก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรยังคงไว้ซึ่งการประกอบอาชีพทำนา รวมทั้งอาจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการอบรม ถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสม รวมทั้งฝึกปฏิบัติอย่างถูกวิธี ให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกข้าว โดยเฉพาะด้านการลดต้นทุนการผลิตและการใช้นวัตกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม
2. เจ้าหน้าที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเกิดการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นแนวทางให้ทางกลุ่มเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากขึ้น โดยเฉพาะแนวทางการผลิตที่ลดต้นทุน
3. ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมให้มีการขยายผล ฝึกอบรม สร้างจิตสำนึกในการรักบ้านเกิด รักในอาชีพทำนา ให้กับเยาวชนในท้องถิ่น โดยการถ่ายทอดหรือนำเข้าไปในโรงเรียน เพื่อให้เยาวชนในท้องถิ่นไม่ละทิ้งอาชีพของบรรพชน
4. ผู้นำท้องถิ่นที่มีความมุ่งมั่นและต้องการขยายผลความรู้ด้านการทำนา ควรมีการร่วมมือสนับสนุนและผลักดันไปสู่ โรงเรียนในสังกัด กลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น ในรูปแบบการสร้างการศูนย์เรียนรู้ในชุมชนหรือการทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ
5. ควรมีการสนับสนุนการผลิตข้าวอินทรีย์ ในพื้นที่ เพื่อเพิ่มมูลค่า เนื่องจากเกษตรกรยังผลิตข้าวพื้นเมืองและบริโภคพันธุ์ข้าวพื้นเมืองส่วนหนึ่ง ซึ่งสามารถลดปัจจัยด้านเคมีลง ควรสนับสนุน เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้การศึกษาการฟื้นฟูการทำน่าน้ำฝนโดยลดปัจจัยการผลิตจากภายนอก ในชุมชนบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ให้ครอบคลุมถึงปัจจัยต่างๆ และเกิดผลดีแก่เกษตรกรผลิตข้าวมากยิ่งขึ้น จึงมีข้อเสนอแนะในการวิจัยเพิ่มเติมครั้งต่อไปดังต่อไปนี้

1. ควรมีการศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการผลิตข้าว เพื่อให้เป็นแนวทางในการส่งต่อองค์ความรู้ต่อไป

2. ควรมีการศึกษาการจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ การสร้างแหล่งเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น เพื่อให้บุคคลที่มีความสนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ต่อไป
3. แนวทางและมาตรการในการลดต้นทุนในการผลิตข้าวโดยการลดการใช้ปุ๋ยเคมี และใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการผลิตข้าวนาขั้นนํ้าฝน
4. ปัจจัยด้านกายภาพ เพื่อศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรที่ทำนาอาศัยนํ้าฝน ในสภาวะที่ฝนทิ้งช่วงหรือภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป